

II. RÁKÓCZI FERENC MINT PALLAS ÉS A MŰZSÁK TISZTELŐJE

II. Rákóczi Ferenc 1713. január 13-án érkezett Franciaországba, ahol „Saaros grófja” néven inkognitóban tartózkodott, de úgy, mint az udvar és személyesen XIV. Lajos kedvelt vendége. Szathmári Király Ádámtól, Saint-Simontól, Dangeau-tól és magától Rákóczitól tudjuk, hogy részt vett a versailles-i udvar minden jeles eseményén, valóságos „udvari ember” lett a szó akkori teljes értelmében.

Kevésbé ismert, hogy milyen élénk érdeklődést tanúsított Franciaországba érkezése után a tudományok és a művészetek iránt. Apródja naplójából rekonstruálni lehet látogatásainak programját a Louvre-ban, a csillagvizsgálóban, a fűvészkertben, a porcelánmanifaktúrában, a festőknél, a színházban, de még a vásári komédiásoknál is.¹

Ez az érdeklődés kiváltotta a kortársak meglepetését, egyesek tiszteletét. Madame de Maintenon ezt írta a spanyol udvarban oly befolyásos Des Ursins hercegnőnek 1713. augusztus 21-én: „Ez a szegény fejedelem továbbra is tetszik ebben az országban. Egyszerű ember, keveset beszél és sokféle ismerettel rendelkezik, nagy vadász, szereti a zenét és a komédiát, járatos mindenféle kerti dologban, az építészetben és kíváncsi minden szépre.”

Az újságok is hírt adtak erről a kíváncsiságról. A *Gazette d'Amsterdam* nem sokkal Párizsba érkezése után, március 10-én ezt írta: „A fejedelem meglátogatta néhány jeles tudósunkat és nagyra becsülik az irodalmárok (gens de lettres) körében, a tudományokban és a szépművészetekben szerzett ismeretei miatt.” A verduni *Journal historique* című folyóirat áprilisi számában pedig azt mondja róla, hogy „nagyon tudós ember, gyakran beszélget a szépirodalomról az irodalmárokkal, akik csak úgy nyüzsögnek Párizsban, ahol, úgy tűnik, minden tudomány találkozót adott egymásnak. Ez a tulajdonság, amely olyan dicséretes egy fejedelemnél, nem kevesebb tiszteletet és megbecsülést szerzett számára ebben a nagy városban, mint amelyet már származása és minden erénye iránt éreztek.”

Eddig is tudtuk, hogy az alkalmi költők Párizsban foglalkoztak Rákóczi személyével. 1714-ben egy Fourneaux nevű abbé kiadott egy költeményt *Le Prince Ragotzi ou le modèle d'un véritable héros* — Rákóczi fejedelem vagy az igazi hős mintaképe — címen, amely dicsérte őt, mint az erények képviselőjét és azt állította, hogy bujdosásában is megőrizte „népeinek szeretetét és hűségét”.

Újabb kutatásaim során a párizsi Bibliothèque Nationale-ban rábukkantam egy latin nyelvű költeményre, amelyet Petrus (Pierre) Pestel, a Sorbonne, pontosabban a Lemoine bíborosról elnevezett kollégium (az *in Cardinalitio*

¹ KÖPECZI BÉLA: Rákóczi Párizsban. Világosság, 1989. 6. szám.

kifejezés a név után erre utal) retorikatanára írt a fejedelem tiszteletére. A Lemoine bíborosról elnevezett kollégiumot még a XIV. század elején alapították, eredetileg szegény diákok számára, később több más kollégiummal együtt az oktatás egyik központja lett. Pestel mint retorikatanár, számtalan latin nyelvű alkalmi költeményt írt, egyházi nagyságok, így Bourdaloue vagy Bossuet püspökök tiszteletére, de méltatta a világi hatalmasságokat is, megemlékezett a királyi hercegek születésnapjairól, halálukról is.

A Rákóczit dicsőítő *Carmen* dátum nélkül jelent meg, J. Quillau párizsi kiadónál. A szövegben szereplő Passy alapján meg lehet állapítani, hogy kiadására 1713 márciusa és decembere között került sor, Rákóczi ugyanis ekkor lakott a számára oly kedves Bois de Boulogne mellett fekvő faluban. A *Carmen* ezúttal az óda szinonimája, mint ahogy az Catullusnál és Horatiusnál is előfordul. Disztichonokból, tehát hexa- és pentameteremből áll, a késői latinságban is ez az egyik legelterjedtebb versforma.

A szerző nemcsak a klasszikus latin költészetben járatos, amint a különböző utalások bizonyítják, hanem igyekezett tájékozódni a magyar történelemben is, feltehetőleg Eustache le Noble 1707-ben megjelent Rákóczi-életrajzát² és a korabeli újságokat használta fel. Lehet az is, hogy kapcsolatban állt Rákóczi franciaországi követével, Brenner Domokossal, aki írói körökben ismert volt.

A költemény margóján francia szövegek találhatók, amelyek történelmi eseményekre hivatkoznak. Így az elfoglalt váraknál megemlíti az egyik oldalon Tokajt, Érsekújvárt, Szatmárt, Trencsént, Munkácsot, Szolnokot, Husztot, Hradich-ot (a morvaországi Uhersky Hradivst'e), Székesfehérvárt (Albe Royale a város francia neve), Esztergomot (Gran franciaul és persze németül). A másik oldalon Szegedet, Kismartont, Kassát, Nyitrát, Kolozsvárt, Váradot, Kanizsát, Egert, Ungvárt. Mint látjuk, a felsorolás meglehetősen következtelen. Amikor a Róma előtt álló Hannibálra emlékezik, akkor ezt írja: „Riadó Bécsben, 30 000 embert rendeltek ki, hogy megerősítsék a külső falakat és őrizzék a bevezető utakat”. Itt arra utal, hogy a kurucok „Bécs alját nyargalták” és 1703 végén, 1704 végén a császári fővárost veszélyeztették. A csatákkal kapcsolatban Rabata, Schlick és Rabutin császári tábornokok vereségeit idézi. A foglyul ejtetteknél 1703-ban Crutz (Kreutz), 1704-ben Ritschan és 200 tisztje, 1708-ban Hannibal Heister elfogását említi. A költemény végén a királyi trónok visszautasítása kapcsán a margón a francia szöveg arról szól, hogy a fejedelem 1707-ben visszautasította a neki felajánlott lengyel koronát.

A szerző a költeményt Rákóczinak mint *Dácia uralkodójának*, tehát Erdély fejedelmének ajánlja. Dácia ebben a kései latinságban Erdélyt jelentette és a humanisták szívesen alkalmazták rá ezt a kifejezést. Pestel Erdély fejedelmét nem elsősorban haditettei miatt dicséri, hanem a Pallas tudománya és a Múzsák művészetei iránti fogékonysága miatt. A szerző bízik abban, hogy háború vagy béke után XIV. Lajos segítségével Rákóczi visszatérhet országába. Addig is azt ajánlja, hogy élvezze a nyugalmat a Napkirály védelme alatt.

A vers eredetijét fakszimilében közöljük. Köszönöm, hogy Bede Anna elvállalta fordítását, annak ellenére, hogy inkább csak történelmi értékével tűnik ki. Hálás vagyok Borzsák István akadémikusnak a szöveg értelmezéséhez nyújtott segítségéért.

Köpeczi Béla

² E. LE NOBLE: Rákóczi fejedelem históriája. Ford. Márki Sándor, Budapest, 1976.

AD SERENISSIMUM PRINCIPEM
 D. FRANCISCUM RAKOTZI
 DYNASTEN DACIÆ,
 CARMEN.

QUILS novus hic rigidis Scythiæ venit hospes ab oris:
 Nil mortale refert, nil nisi grande sonat.
 Mavortem indigenam sapit Heros: Ultio longè
 Bellantem antevolat, Gloria ponè subit.
 Zerinidum genus agnosco, quos Fama superstes
 Per maria & terras, & super astra tulit.
 Huc ades, ô Princeps, te Gallia prona salutat;
 Te cupidi cives, Aulaque læta vocant.
 Quid si etiam Musæ? nam doctus Palladis artes
 Jungis Pierio Martia castra jugo.
 Lucem urbis vitas; sed agr. & Sequana coram,
 Te colles celebrant, Passiacumque nemus.
 Hic umbrâ in viridi dum captas orta, confers
 Cornelio Flaccum, dogmatibusq; sales:
 Hic sub sole novo, quem nescit Dacia, gestis,
 Securusque vides dulcius ire diem.
 Illicet accenso tumet acris sanguine vena,
 Jamque minax ardes prælia, fors sineret.
 Tympana jam lituosq; crepas, Thracum agmina contra,
 Aut Starebergum, signa movere furis.
 Scilicet Hunniadæ Scanderbergique tropæa
 Mentem urunt avidam, Tekellique labor.
 Fata obstant mutata, vetat cœci alea belli:
 Immo candida Pax; munere missa Deum.

ŐFENSÉGE RÁKÓCZI FERENC FEJEDELEM ÚRHOZ, DÁCIA URALKODÓJÁHOZ

ÓDA

Mely vendég közelít a kietlen Szittya vidékről?
Nincs, ki nevét hallván, őt ne dicsőitené.
Mars maga tán ez a hős? Bosszú röpitette csatáin,
S háta mögött hosszan sok gyönyörű hadi tett.
Zrínyi atyák fia ő, akiket fölkapva a Fáma
Földön s tengeren át csillagokig röpitett.
Jöjj, fejedelmi Nagyúr, üdvöz légy Gallia földjén,
Téged a jámbor nép vár, s a vidám Palota.
S tán ama Múzsák is? Mert jól értvén a szövéshez,
Mars hadi sátra köré szőtted e lány-koszorút.
Városi fényt kikerülsz, de a Szajna-vidéki lakosság
Ünnepel és a szelíd dombok, a Passy-i berek.
Zöld liget árnyékán megnyugszol, s hívhatod akkor
Corneliust, Flaccust,* szent szöveget s adomát.
Ily Nap alatt, amit Erdély meg nem adott: örömet lelsz,
Gondtalan élhetsz, itt kellemesen fut a nap,
Friss vér árad szét ereidben, lobban a szíved
És a komor harcok vad tüze csillapodik . . .
Dob pereg és kürtök harsognak, hogyha a Thrákra,**
Vagy Starembergen győzni csatába sietsz.
Tudjuk: a Hunyadiak s Scander bég büszke babérja
Kelt oly irígységet, mint a dicső Thököly.***
Megfordult a szerencse, vigyázz, kockázat a harc már:
Itt a fehér Béke, Isten ajándoka vár.

* Cornelius Tacitusról és Horatius Flaccusról van szó, tehát a történetírásról és a költészetéről.

**A *trák* itt feltehetőleg a *rácot* jelenti.

*** Rákóczi soha sem harcolt a török ellen. Érdekes, hogy a szerző mégis a török-ellenes harcok hagyományát idézi, Hunyadi Jánost és Szkander béget említve. A Thökölyre való hivatkozás egyszerre utal a családi kapcsolatokra és a Habsburg-ellenes harcokra. Mint látható, Pestel e néhány sorban nagyon is különböző történelmi mozzanatokat kapcsol egymáshoz.

Prises de
Tokin ,
Nouhretel ,
Szekmat ,
Trencklen ,
Munkacs ,
Zohony ,
Halt. Ma-
dich, Alac,
Gran.

Allarmie
à Vienne,
1000 hom-
mes com-
mandez
pour forti-
fier les de-
hors & gar-
der les ave-
nues.

Désaire
des Gene-
raux de
l'Empereur,
Rabata ,
Schlix &
Rabutin.

Le Gene-
ral Czucz
désaire &
pris en 1701.
Le General
Ruchan
désaire &
pris avec
100 Offi-
ciers en
1704.

Le Gene-
ral Heister
désaire &
pris en
1708.

Oppida quid capta enumerem, defensasque castra,
Arma repulsa armis, consilioque dolum?
Rhenum terrueras, suspexerat Ister ovanthem;
Sanguine adhuc passim decolor unda rabet.
Austriadum fines animus pervaserat audax;
Et quò non? ultor si daret arma Deus.
Hannibal ad portas dominam terroribus urbem
Implesti, ferrum hinc inde facemque ferens.
Quas tibi nexuerat fatalis dextra catenas,
Ipsa tulit; missi sub juga sæpe Duces.
Sæpe fugax Cæsar timuit quem laserat hostem,
Invidique tuum pallida Luna decus.
Dum domitas arces vulgus stupet, horrida dictu
Nomina, Teutonico pene timenda sono;
Majores agitat Pieras sincera triumphos,
Victrix errorum justitizque tenax.
At meritis quanquam & generis splendore superbum
Gloria te Superis miscet, & castra petit;
Borboniz haud spernis fasces submittere genti,
Et Regi palmas subjicis ante pedes.
Cedere fas illi, cui cedunt omnia; cunctos
Qui vicit Juvenis, se superatque senex.
Qualis Hydrâ Alcides devictâ ponere clavam,
Et spoliis oculos pascere fessus amat;
Post agitaram Aquilam sic inter amica quiescis
Lilia, cum Magno volvere magna potens.
Ecce autem festos geminans Academia cantus,
Rhetoricas pleno pectore fundit opes.
Munera Parnassi multo cum scœnore reddis,
Solers omnigenos ore ciere sonos.

Prises de
Seghedin,
Eisenstar,
Callorie,
Nucia,
Clansem-
bourg, Va-
radin, Ca-
mife, Agria
Murani,
Ungar, &c.

Mondjam-e, hány várost foglaltál el s hadi tábornok?
 Vas vassal hogy vív, s csálnak a csalfa cselek?
 Hőkken a Rajna, de ősi Dunád ujjongva tekint rád,
 Már nem halványkék: megvörösíti a vér.
 Ausztria büszke határait áttörted, haragos hős,
 És ha az Ég fegyvert ad, nem akad, ki legyőz.
 Hannibal ím a kapuknál, bajban a távoli Város
 És vasat és fáklyát hordanak éj idején.
 Gyakran amit néked szánt, hordta a bamba bilincset
 S járom alá görnyedt sok szava-hetyke vezér.
 Már a menekvő Császár félt attól, kit elűzött,
 Már irigyelte a Hold nagyszerű díszeidet.
 Hány várat vettél be, csodálnak, s retteg a Germán
 Híredtől, s a neved gyáva kiejteni is.
 Ámde nagyobb diadalra vezethet a tiszta Kegyetesség.
 Győztes az úzóttat megveti és igazát.
 Érdemedért s nemes őseidért bár Glória téged
 Félistenné tett s csillagokig magasít;
 Gyűjts fáklyát Bourbon-háznak, ez még nem alázat,
 S tégy pálmát a Király lába elé szeliden.
 Illón térj hozzá, akihez mindenki siet, jöjj,
 Ifjan volt Ó hős, s győzni magán is erős.
 Alcides, győzelme után eltette a fegyvert
 S nézve a holt Szörnyet, már örömet nyugodott.****
 Így Te, a Sassal vítt küzdelmek után lepihenhetsz.
 Itt Bourbon lilium hallja a tetteidet.
 Ím a tudós Akadémia ontja dicséreted, éltet
 S hallja a válaszodat: még ragyogóbb szavakat,
 Hisz te a Parnassus kincséből vett tudományal
 Mesterien zendítsz nagyszerű hangzatokat.

**** Herkules Alceus unokája, tehát az Alcidesek nemzetségéhez tartozik.

3

Parte aliâ Sophiam scrutaris, & arte magistrâ
 Intima naturæ viscera promptus adis.
 Seu tibi stellantis referat testa ardua Cæli
 Uranie, & Tellus exhibet alma sinum:
 Seu placet Heroum fastis ad grandia rursus
 Accendi, plausu docta Corona fremit.
 Nempe pari narras animo quo vincis, acutus
 Moliri pugnas, Historiasque loqui.
 Infedit labiis Charitum facundia, toto
 Corpore Majestas spirat, Amorque simul.
 Tu tibi laudando par solus es: ipse tacebo,
 Et lauris hederam vix adhibebo tuis.
 Illam hodie librum ut gladium tractare peritam
 Dextram amplexari, pars mihi laudis erit:
 Dextram, quæ Patriæ vindex exultat, inermem
 Quam pugnacis adhuc Cæsar arma timent.
 En erit ut videam patrum quoque sceptrâ gerentem,
 Et regnet patriâ cum pietate Fides?
 Sed quid non speres, Lodoico vindice? seu Pax
 Seu Bellona iuvat, te manet æquus honos.
 Maeste animo: qui Regna dedit bis dena Nepoti,
 Quondam unum Socio Marte vel arte dabit.
 Arte autem? Regnat meliùs qui Regna recusat,
 Atque animi præstans imperat ipse sibi.
 Interea iratis fruitor Diis: vive beatus,
 Urbis Reginæ lux nova, Regis amor.

PETRUS PESTEL,
Rhetor in Cardinalisio.

PARISIIS,
 Ex Typog. J. QUILLAU, *Cum permisso.*

La Couronne de
 Pologne
 offerte au
 Prince en
 1797.

Mester vagy bölcsességben; mester tudományban,
 Lelked a Természet mélyeihez közelít,
 Bárha Uránia titkairól, égbolt magasáról
 Szólsz, vagy a kincses Föld messzi határaitól,
 Bár — ha neked tetszik — hérosz göggel hadi jelvényt
 Csillogtatsz, s a tudós kar sűrű tapsa kísér.
 Mint kardod fénylett, ugyanoly ragyogó az erényed,
 Harcokról ha szavalsz, tudva a Historiát.
 Három Grácia szól ajkadról, termeted ékes,
 Fenkölt méltóság leng körül, Ámor örül.
 Csak te tudod méltatni csatád, én hallgatok inkább
 S dús koszorúdhhoz adok zsenge babérlevelet.
 Könyvbe leírni, milyen bátran forgatta a kardot
 Jobbod, az én tisztem, s teljesitem szívesen.
 Messzi Hazád boszulója, habár eltetted a fegyvert,
 Tőled a Császár fél, bár neki fegyvere van.
 Tán meglátod még eleid boldog Birodalmát?
 Tán úr lesz egyszer még a Hit ott s a Remény?
 Ím, Lajos oltalmában végre eléred a vágyad:
 Harc, vagy békesség, érdemedért ami jár.
 Áldd e Királyt, aki kétszer adott koronát unokáknak,*****
 Azt az egyet, mit kérsz, végre megadja neked.
 Haddal? furfanggal? Ki a trónról mond le, nagyobb hős,
 És a saját lelkét gyűri le, azt a dacost.*****
 Élj hát boldogan, áldjanak isteneink az egekben.
 Hulljon a városi fény és a Király kegye rád!

Bede Anna fordítása

***** XIV. Lajos elfogadta unokája, Anjou Fülöp számára a spanyol trónt, ami az örökösödési háború kiindulópontja lett. Ugyanakkor fenntartotta jogát a francia koronára is. Erről V. Fülöp csak 1713-ban mondott le.

***** 1707-ben a lengyel rendek egy része felajánlotta Rákóczinak a koronát, s ezt az ajánlatot I. Péter cáer is támogatta. A fejedelem csak bizonyos feltételekkel lett volna hajlandó a korona elfogadására, amelyek nem valósulhattak meg. A francia diplomácia, amely XII. Károly svéd királyt és Leszczyński Szaniszló lengyel királyságát támogatta II. Ágosttal szemben, helytelenítette Rákóczi lengyel királyságának gondolatát és a cárral megkötött szerződését.